

S A A T S I

LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

Lohjan keskusta-alueen rakennusinventointi

ISBN: 978-952-7430-68-2 (PDF, pieni resoluutio)
978-952-7430-69-9 (PDF, pieni resoluutio ja suojattu)
978-952-7430-70-5 (PDF, suuri resoluutio)

Tilaaaja: Lohjan kaupunki

Tekijä: Saatsi Arkkitehdit Oy
Emilia Saatsi, Pekka Saatsi, Aino Salo, Anna-Elisabet Määttä
pekka@saatsi.fi | 040 5955933 | www.saatsi.fi

Valmistunut: 20.12.2023

Kansikuva: Lohjan työväentalo kuvattuna oletettavasti 1930-luvulla. Kuvaa rajattu. Kuva: Työväen arkisto.

Kuvat: Saatsi Arkkitehdit Oy, ellei toisin mainittu

SAATSI ARKKITEHDIT
LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

SISÄLTÖ

JOHDANTO

TAUSTA

- 6 Kohdealueen sijainti**
- 7 Pohjatiedot**
 - 7 Tehdyt inventoinnit ja selvitykset
 - 7 Suojelutilanne ja rakennusperintö
- 8 Hanke ja menetelmät**
 - 8 Hankkeen tausta ja tavoitteet
 - 8 Arvottaminen

ALUEESTA YLEISESTI

- 11 Maisema**
 - 12 Teollisuus muovaa aluetta
 - 14 Lohjan keskusta-alueen muotoutuminen
 - 15 Lohjan kauppalan asemakaava
- 16 Selvitysalueet**
 - 16 Inventointialue 1
 - 17 Inventointialue 2
 - 19 Inventointialue 3
- 21 Historiaselvitykset**
 - 21 Kauppatori
 - 24 Keskusaukio
 - 28 Nahkurintori
 - 29 Suurlohjankatu
 - 30 Laurinkatu
 - 32 Kauppakatu

JOHTOPÄÄTÖKSET

- 34 Tulokset**
 - 34 Inventoinnin tulokset
 - 35 Suositukset

LÄHTEET

LIITE 1

- 37 Lohjan MIP-portaalista tuotu raportti

JOHDANTO

Rakennusinventoinnin kohteena on Lohjan kaupungin keskusta-alue. Rakennusinventointi on tehty Lohjan torin ympäristön, Laurinkatu 55:n ja Koy Keskusaukion asemakaavamuutoksia sekä Lohjan keskustan tulevia muita asemakaavamuutoksia varten.

Selvitystyö on jaettu kolmeen osaan. Selvitysalueet 1 ja 2 sijoittuvat ensimmäiseen Anttilan kaupunginosaan. Selvitysalue 3 on Lohjan urheilukenttä, joka sijaitsee Lohjanharjun päällä Lohjankylän kaupunginosassa. Selvitysalueiden pinta-alat ovat yhteensä noin 80 ha.

Rakennusinventoinnin päälähteinä on käytetty Lohjan kaupungin kaavoitukselta saatuja lähtötietomateriaaleja sekä 6.9.2023 tehdyn kenttäkäynnin havaintoja.

Hanke toteutettiin yhteistyössä Lohjan kaupungin sekä Länsi-Uudenmaan museon edustajista koostuvan ohjausryhmän kanssa. Ohjausryhmään kuuluivat Lohjan kaupungilta kaavoituspäällikkö Kristiina Rinkinen, kaavoitusarkkitehti Mika Sahlström sekä kaupunginarkkitehti Juha Anttila, Länsi-Uudenmaan museolta rakennustutkija Tellervo Saukoniemi. Ohjausryhmän kanssa kokoonnuttiin kolme kertaa. Suuret kiitokset kaikille selvitystyötä edistäneille!

Porvoossa 20.12.2023,

Emilia Saatsi
arkkitehti SAFA
maisema-arkkitehti

Pekka Saatsi
arkkitehti SAFA

TAUSTA

SAATSI ARKKITEHDIT
LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

| Ilmakuva Lohjan keskustasta vuodelta 1958. Museovirasto.

Kohdealueen sijainti

Lohja on Uudenmaan maakunnassa sijaitseva noin 46 000 asukkaan kaupunki Etelä-Suomessa. Tässä rakennusinventoinnissa käsiteltävä Lohjan keskusta-alue sijaitsee Lohjan kaupungin eteläosassa. Käsittelyalue kuuluu Anttilan ja Ahtsalmen kaupunginosiin.

Tässä inventoinnissa käsiteltävä Lohjan keskus-alue jakautuu tarkemmin kolmeen käsittelyalueeseen: liikekeskustaan, Pohjolanmäkeen sekä urheilukentän ympäristöön. Tarkat rajaukset on esitetty kuvassa 2.

2 Käsittelyalueet merkattuna Lohjan ortokuvaan 2021.
Pohjakartta: Lohjan karttapalvelu. 1:10 000.

Pohjatiedot

Tehdyt inventoinnit ja selvitykset

Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus toteutti vuonna 2007 Lohjan keskustan rakennusinventoinnin, joka toimi keskustan osayleiskaavan taustaselvityksenä. Inventointialueena toimi osayleiskaava-alue, johon kuuluivat ydinkeskustan lisäksi Aurlahden, Pappilan, Harjun ja Porlan väliset alueet. Työn laati arkkitehti Katariina Ockenström.¹

Suojelutilanne ja rakennusperintö

Tässä selvityksessä käsiteltävistä kohteista pieni osa on suojeltu Keskustan osayleiskaavassa merkinnällä "Rakennuslainsäädännön nojalla suojeltava kohde" (sr). Käsittelyalueella ei sijaitse rakennussuojelulain nojalla suojeltuja kohteita (srs).

Lohjan keskusta-alueen inventoinnin rakennuksista yksi sijaitsee valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön alueella *Lohjan kirkko ympäristöineen*. Muilta osin inventointialue rajautuu kyseisen RKY-alueen ulkopuolelle.

Kohdealueella sijaitsee yksi mahdollinen muinaisjäännös, keskiaikainen kyläpaikka. Kyläpaikka on paikannettu vanhojen karttojen perusteella Suurlohjankadun ja Kauppakadun risteyksen tuntumaan.²

Lisäksi osoitteesta Karnaistenkatu 10 on löytynyt vuonna 1987 kivikautinen oikokirves.³

1 Ockenström, 2008.

2 Museoviraston palveluikkuna, tunnus 1000021715.

3 Museoviraston palveluikkuna, tunnus 23898 Lohja.

Hanke ja menetelmät

Hankkeen tausta ja tavoitteet

Rakennusinventointi toimii tausta-aineistona L98 Torin ympäristön, L104 Laurinkatu 55:n ja L111 KOY Keskusaukion asemakaavamuutoksia sekä Lohjan keskustan tulevia muita asemakaavamuutoksia varten.

Rakennusinventointi on jaettu kolmeen selvitysalueeseen: liikekeskustaan, Pohjolanmäkeen sekä urheilukentän ympäristöön. Yhteensä rakennusinventointi sisältää 140 inventoitavaa rakennusta, piha- ja talousrakennukset mukaan lukien.

Selvitystyö alkoi Saatsi Arkkitehtien toteuttamalla kohdekäynnillä 6. syyskuuta 2023, jossa kohteet valokuvattiin. Selvityskäynnillä oli mukana Lohjan kaupungin kaavoitusarkkitehti Mika Sahlström.

Tämän selvityksen tavoitteena on ollut tunnistaa kohdejoukosta kulttuurihistoriallisesti merkittävimmät kohteet. Merkittävien rakennusten tunnistaminen tukee tulevia maankäyttöön liittyviä päätöksiä, kiinteistön hoitoa sekä rakennussuojelua. Merkittäviksi todettujen rakennusten kohdalla tutkitaan asemakaavoituksessa myös rakennussuojelun mahdollisuus.

Rakennusten inventointitiedot valokuvineen on viety Saatsi Arkkitehtien toimesta Lohjan kaupungin käyttämään sähköiseen museon informaatioportaaliin (MIP) osoitteessa mip.raseborg.fi.

Arvottaminen

Selvitykseen sisältynyt arvotustyö kulminoituu kohderakennuksista laadittuihin arvolausekkeisiin, jotka on liitetty MIP-portaaliin kunkin rakennuksen tietoihin.

Lausekkeet portaaliin ovat seuraavat:

- Historiallisesti arvokas
- Kaupunkikuvallisesti tai maisemallisesti arvokas
- Rakennushistoriallisesti arvokas
- Rakennustaiteellisesti arvokas

Lisäksi aiempien inventointien arvotuslausekkeitä ja perusteluita arvottamiselle on sisällytetty inventointitietoihin, joka on ladattu MIP-tietokantaan.

Rakennuskantaa on inventoitu kahdessa eri luokassa: rakennukset, joista on tehty historiatietoja laajemmin kartoittava rakennushistoriaselvitys ja säilyttämisen hallintasuunnitelma sekä rakennukset, joista on tehty suppeampi rakennusinventointi perustietoineen.

Rakennushistoriaselvitykset on laadittu asemakaavamuutoshankkeita varten. Selvitys kertoo kohteiden rakennustaiteelliset, kaupunkikuvalliset ja kulttuurihistorialliset arvot. Rakennushistoriaselvitys on tehty korjaussuunnittelun ja mahdollisen oleellisen käyttötarkoituksuuuunnittelun tarpeisiin.

Säilyttämisen hallintasuunnitelma on laadittu täydentämään rakennushistoriaselvitystä ja avuksi kohteen hankke- ja rakennussuunnitteluun. Tutkimuskohteet edusta-

vat eri aikakausia ja ovat rakenteellisesti aikakautensa hyviä esimerkkejä. Kohteet on arvotettu kulttuurihistoriallisten, kaupunkikuvallisten ja rakennushistoriallisten arvojen mukaisesti, ja samalla selvityksessä on otettu kantaa rakennuksen korjauskelpoisuuteen ja säilyneisyyteen. Asemakaavaprosessissa arvioidaan rakennusten mahdollisia uusia käyttötarkoituksia.

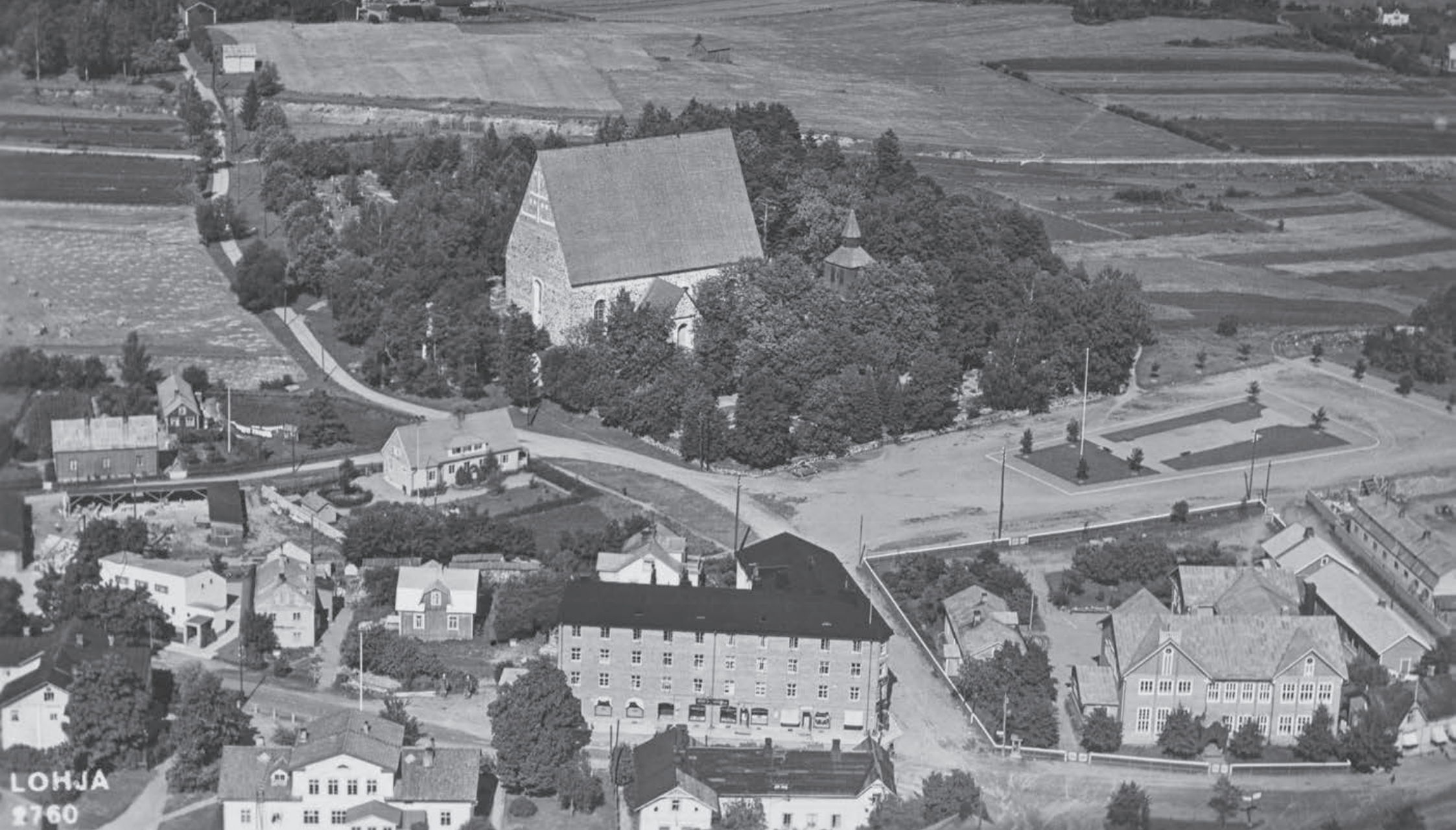
Rakennusinventointi on tehty tulevia asemakaavamuutoksia varten, joissa arvioidaan rakennusten asemakaavallinen suojelutarve rakennusinventoinnin arvotusten perusteella. Rakennusinventointiin on sisällytetty kuvaukset rakennuksesta ja sen ympäristöstä, tarpeelliset tunniste-, historia- ja käyttötiedot sekä arviot kohteiden rakennushistoriallisista, historiallisista ja kaupunkikuvallisista ja maisemallisista arvoista sekä kulttuuri- ja rakennushistoriallisesta merkityksestä.

Arvottaminen pohjautuu *Lakiin rakennusperinnön suojelemisesta* (LaRS 4.6.2010/498), jonka arvoperusteet ovat seuraavat:

- Harvinaisuusarvot: rakennus on harvinainen tai ainutlaatuinen.
- Tyypillisuusarvot: Rakennus on historiallisesti tyypillinen alueelleen.
- Edustavuusarvot: Rakennus on edustava esimerkki.
- Alkuperäisyysarvot: Rakennuksella on alkuperäisyysarvoa.

- Historiallinen todistusvoimaisuus: Rakennuksessa on historiallista todistusvoimaisuutta.
- Historiallinen kerroksisuus: Rakennuksella on historiallista kerroksisuutta.

Kohteiden kulttuurihistoriallinen arvottaminen tapahtui vertailevan metodin avulla. Kohteita ryhmiteltiin ja vertailtiin rakennustyyppin, rakennusajan ja arkkitehtuurin perusteella, ja näin hahmoteltiin kunkin kohteet arvot toisiinsa nähden. Vertailu tehtiin lohjalaiseen rakennusperintöön heijastaen. Kohteiden arvottaminen tehtiin yhteistyössä ohjausryhmän kanssa. Merkittävimmät kohteet on arvioitu paikallisesti merkittäviksi.

ALUEESTA YLEISESTI

SAATSI ARKKITEHDIT
LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

3 Ilmakuva Lohjan kirkon ympäristöstä vuodelta 1936.
Museovirasto.

Teollisuus muovaa aluetta

Vuonna 1538 Lohjan pitäjällä Ojamon kylässä aloitti Suomen ensimmäinen rautakaivos, jonka varaan perustettiin 1600-luvulla rautaruukkeja muun muassa Mustioon, Antskogiin ja Billnäsiin. Lohjalla louhittiin rautaa, kuparia ja jopa hopeaa 1860-luvulla asti peräti 16 kaivoksesta. Varsinaisen ruukkiteollisuuden ajan katsotaan päättyneen 1800-luvun lopussa.⁶

1800-luvun puolivälin jälkeen Lohja kehittyi nopeasti. Lohja osana Länsi-Uusimaata olikin esiteollisen Suomen teollistuneinta aluetta. Pitäjässä oli kaksi taajamaa, noin 8 kilometriä nykyisen Lohjan keskustasta etelään asetunut teollisuusyhdyskunta Virkkala ja kirkon ympärille syntynyt asutus- ja palvelukeskittymä Lohjannummi. Virkkalassa käynnistettiin vuonna 1865 ensimmäinen höyrysaha. Vuonna 1897 Virkkalassa aloitti Lohjan kalkkitehdas, joka louhi kalkkikiveä aluksi Tytyristä, Solhemistä ja Lohjansaaren Hermalasta. Kirkniemen lasitehdas Virkkalassa aloitti vuonna 1907.⁷

Samalla Lohjannummen asutus- ja palvelukeskittymä kehittyi ja laajeni. Lohjannummi sai ensimmäinen maa-kauppansa vuonna 1861, apteekin vuotta myöhemmin ja postikonttorin vuonna 1865. Kauppojen määrä kasvoi lähes kahteenkymmeneen ja Lohjannummesta tulikin läntisen Uudenmaan pohjoisosan merkittävin kaupakeskus. Rautatie Lohjalta Hangon satamaan otettiin käyttöön vuonna 1873.⁸

⁶ Salonen 1985; Salonen 2001.

⁷ Salonen 1985, 32.

⁸ Iltanen 2009, 90.

1800- ja 1900-lukujen taitteessa teollisuus laajeni lähemmäs Lohjannummen asutusaluetta, Pitkäniemen teollisuusalueelle Lohjanjärven rannalle. Lohjanjärvi mahdollisti hyvät uittoväylät Karjaanjokea pitkin, ja alueella oli runsaasti raaka-aineita ja työvoimaa. Vuonna 1906 aloittanut selluloositehdas houkutteli runsaasti uusia asukkaita alueelle.⁹

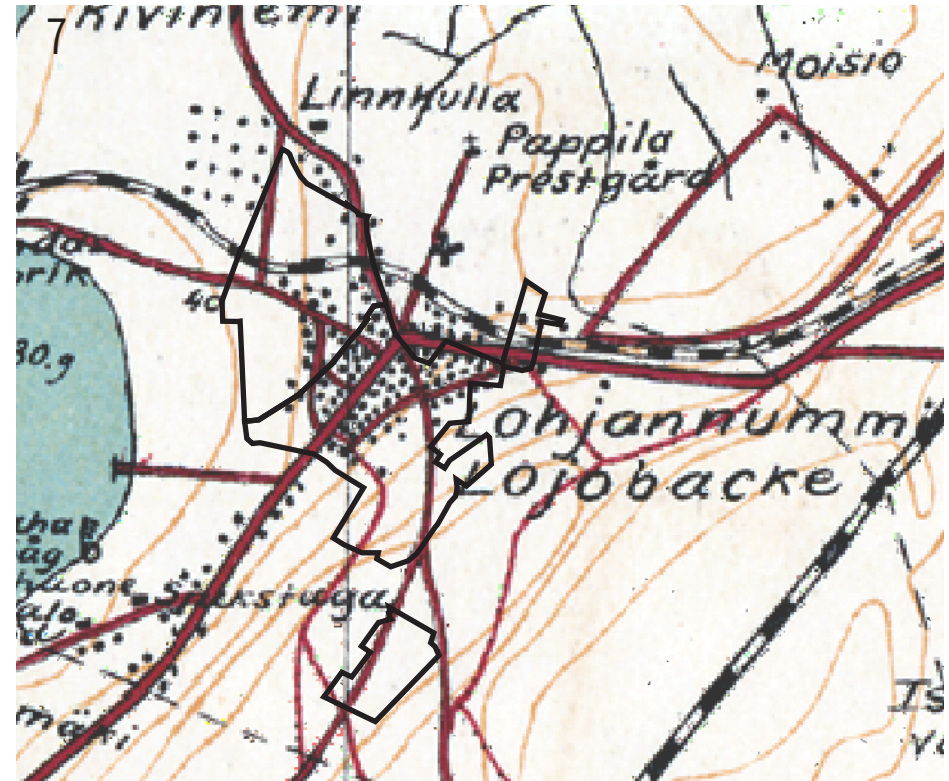
⁹ Salonen 2001; Saatsi Arkkitehdit 2022, 9.

5 Ilmakuva lännestä vuodelta 1936. Keskustan länsipuolella teollinen ympäristö on jo muokannut alueen suurmaise-
maa. Edessä rannan tuntumassa on vuonna 1906 perustettu Lohjan paperitehdas. Taustalla näkyy Lohjan Pyhän Laurin kirkko ja sen oikealla puolella Lohjannummen asutuskeskittymää. Lohjan museo.

6 Topografinen kartta vuodelta 1871. Lohjannummen alkuperäinen keskusta hahmottuu nykyisen Kauppakadun ja Suurlohjankadun risteyksen tietämillä. Senaatin kartasto. 1:20 000. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto.

7 Pitäjänkartta vuodelta 1913. Rakentaminen painottuu nykyisen Anttilan kaupunginosan alueelle. 1:20 000. Lohjan karttapalvelu.

Lohjan keskusta-alueen muotoutuminen

1900-luvulle tultaessa Lohjannummi eli Lohjankylä oli erittäin tiiviisti ja toisaalta orgaanisesti rakentunut taajama. Se sijaitsi Lohjan nykyisen keskustan tietämillä Anttilan ja Ahtsalmen kaupunginosien kohdalla. Kaupunkisuunnittelun puutteesta johtuvia ongelmia yritettiin ratkaista erottamalla Lohjankylä puoli-itsenäiseksi taajaväkiseksi yhdyskunnaksi vuonna 1911. Sillä tarkoitettiin maalaiskuntaan kuuluvaa tiheästi asutettua aluetta, jolla on itsehallinto. Kylässä oli tuolloin lähes 2000 asukasta.¹⁰

1900-luvun alussa alkanut teollistuminen teki kahdessa vuosikymmenessä myös Lohjankylästä teollisuuskeskuksen, ja se työllistikin 1920-luvun lopussa enemmän teollisuustyöväkeä kuin Virkkala. Tiiviisti rakennetun yhdyskunnan kasvu oli nopeaa, jonka vuoksi Lohjankylästä päätettiin perustaa itsenäinen kauppala vuonna 1926. Kauppala käsitti Lohjannummen lisäksi Pappilan, Moisio- ja Ojamon tilojen alueet.¹¹

¹⁰ Salonen 1985, 38; Ockenström 2007, 7.

¹¹ Salonen 1985, 57.

8 Lohjan kauppala vuonna 1932. Näkymälinja nykyiseltä Suurlohjankadulta kohti kohti vuonna 1925 valmistunutta Kansallis-Osake-Pankin konttorirakennusta (Laurinkatu 52) sekä vuonna 1929 valmistunutta Lohjan kaupungin virastotaloa (Laurinkatu 50). Muut kuvan rakennukset on purettu. Kuva: Siiri Suo. Museovirasto.

Lohjan kauppalan asemakaava

Lohjan kauppalan itsenäistyminen mahdollisti asemakaavoituksen ja kunnallistekniikan sekä katuverkoston kehittämisen. Laurinkadun ympäristöstä muotoutui Lohjan kauppalan liike- ja hallintokeskus. Alueen rakentamista oli aloitettu vuonna 1921 maaherran vahvistaman arkkitehti Birger Brunilan laatiman "Lohjan kylän asemakaavan" mukaan. Tämä asemakaava ei kuitenkaan ulottunut koko kauppalan alueelle, ja asemakaava oli uudistettava. Uuden asemakaavan laati niin ikään arkkitehti Birger Brunila.¹²

Vuonna 1929 valmistuneessa ja 1931 hyväksytyssä Lohjan kauppalan asemakaavassa keskusta-alueelle oltiin suunniteltu umpikortteleita. Keskustan rakennukset saivat olla enintään nelikerroksisia. Ydinkeskustan ulkopuolelle sijoitettiin tilavia yhden perheen talon tontteja puutarhalla, joiden asuinrakennukset saivat olla enintään kaksikerroksisia.

Ydinkeskustan alueella asemakaavan mukaan toteutettiin vain yksittäisiä rakennuksia, eikä umpikorttelirakennetta ole muodostunut. Puutarhatontit ja katulinjat sen sijaan ovat toteutuneet pääosin Brunilan suunnitelman mukaisesti.

¹² Liuska 2001, 13.

9 Arkkitehti Birger Brunilan laatima Lohjan kauppalan asemakaava vuodelta 1929. Keskusta-alueen kortteliverkosto on asettunut nykyiselle paikalleen. Harjun urheilukentän alue ei kuulu vielä Lohjan kauppalan maihin. Sen sijaan urheilukenttää on sommiteltu nykyisen Harjun pienalueen pohjoispäähän. 1:10 000. Kansallisarkisto.

Selvitysalueet

Inventointialue 1

Inventointialue 1 sijaitsee ensimmäisessä Anttilan kaupunginosassa. Selvitysalueen koko on noin 22 hehtaaria. Alue rajautuu ja on osittain pohjoisreunaltaan valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY) alueella. Keskustan osayleiskaavassa selvitysalueen korttelinosat/korttelit 21, 22, 30, 32 ja 37 on osoitettu kaupunkikuvallisesti arvokkaaksi alueeksi.¹³ Inventointialueen tarkka rajausta on nähtävillä sivulla 6.

Keskustassa on eri aikoina syntyneitä liike- ja asuinrakentamista, joten alue on tehokkuudeltaan hyvin vaihtelevaa. Keskeisten liikekorteileiden tehokkuudet ovat osittain alhaisia, mutta keskustan reunoille on syntynyt lähinnä 2000-luvulla korkeaa ja samalla tonttitehokkuudeltaan suurempaa asuinrakentamista. Keskustan rakenne perustuu ruutukaavaan.¹⁴

Rakennusmassat ovat pääosin kiinni katutilassa. Rakennusten päädyt ovat kiinni toisissaan, ja räystäslinjoissa on alun perin pyritty yhtenäisyyteen. Pysäköinti on sijoitettu tonteille, niin maan alle kuin katutilaan. Keskusta-alueella on hajautetusti myös rakentamattomia tontteja, joihin on osoitettu pysäköintialueita.¹⁵

Selvitysalueen kaakkoisreunassa Lohjanharjun kupeessa on keskustan osayleiskaavan osoittama kaupunkikuvallisesti arvokas alue. Aluetta kutsutaan nimillä Harjunrinne ja Pyhäkaupunki. Pyhäkaupunki sijaitsee keskusta-alueella, harjun rinteessä Lohjan-, Kalevan- ja Nyyrikinkatujen itäpuolella keskustan välittömässä läheisyydessä. Nimi Pyhäkaupunki viittaa rakennustapaan; rakentaminen on tapahtunut omin voimin ja lähinnä pyhisin. Alueella on jäljellä yksittäisiä vanhoja arvorakennuksia ja katutila on hyvin aistittavissa. Pengerkadun ja Kullervonkadun alkupää ja Tapionkadun yläpään miljöö kuvastaa parhaiten 1900-luvun alun katutilaa.¹⁶

Alue muodostuu lähinnä Pengerkadun ja Louhenkadun väliin jäävistä kiinteistöistä sekä harjun puoleisista tonteista. Pengerkatu muuttuu Kasarminkaduksi aluetta länteen päin kuljettaessa ja kaartuu kohti Kauppakatu. Rakennukset sijoittuvat pääosin aluetta halkovien katujen varteen. Osa rakennuksista on katulinjassa kiinni. Alueen rakennuskanta on vanhimmillaan 1890-luvulta ja alueella esiintyy ajallista kerroksellisuutta aina 2000-luvulle saakka. Rakennuskanta ei ole kaikilta osin yhtenäinen ja alueella sekä sen lähiympäristössä on paikoin voimakasta uudempaa rakentamista. Alueen rakennuksissa näkyy eri aikakausien erityispiirteitä ja julkisivuarkkitehtuuria. Alueen hallitseva rakennusmateriaali on puu. Vesikatot ovat pääosin mansardi- tai satulakattoisia.¹⁷

10 Kullervonkatu 4 Lohjan Pyhäkaupungissa.

11 Kullervonkatu 6 Lohjan Pyhäkaupungissa, Kullervonkadun ja Kalliokadun risteyksessä.

13 Lohjan kaupungin lähtötietoaaineisto 30.5.2023.

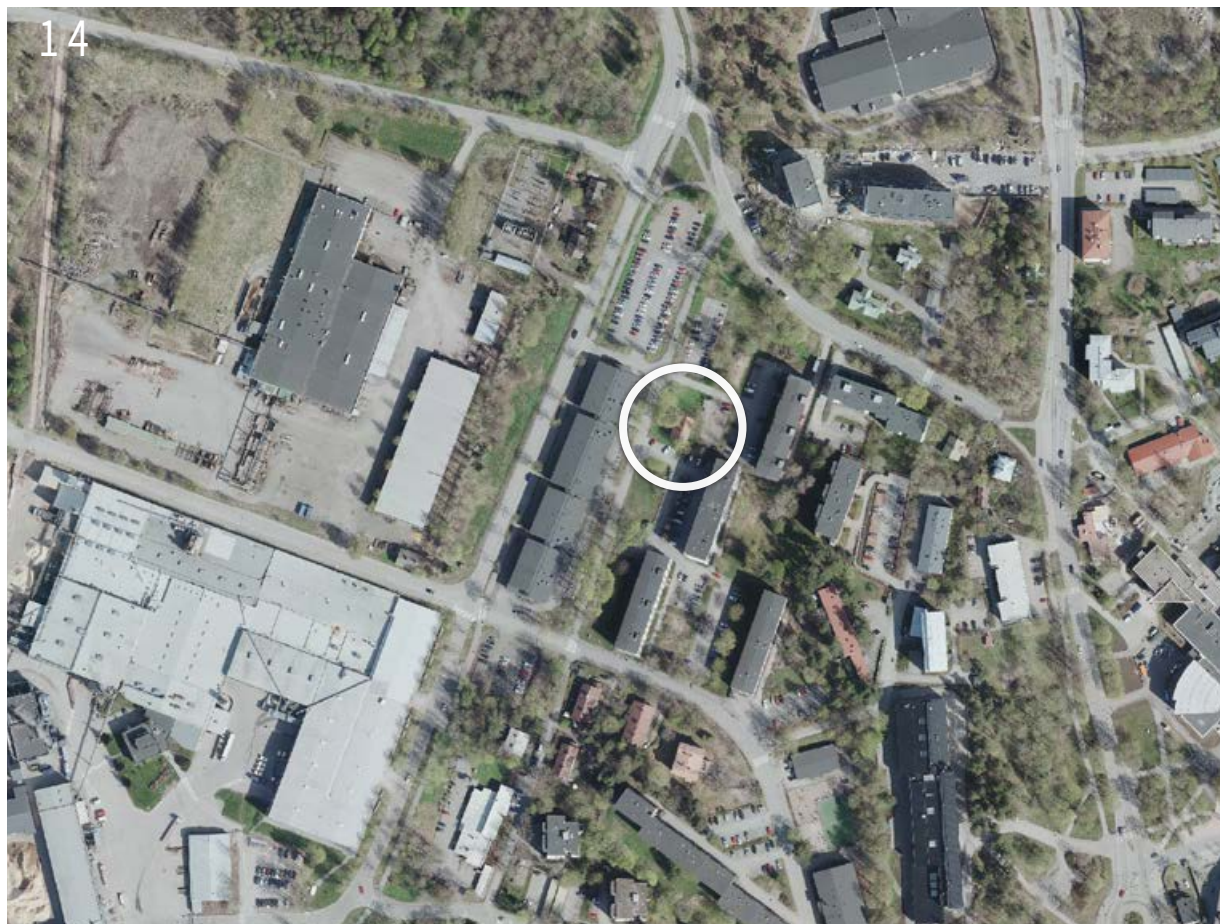
14 ibid.

15 ibid.

16 ibid.

17 ibid.

Kamariherra Hjalmar Linder rakennutti 1906–1907 selluloosatehtaansa työväenasunnoiksi kuusitoista kahden perheen puurakenteista taloa, jotka sijoitettiin neliömäisesti tehtaan ja Pohjolanmäen väliselle pellolle. Trallalaksi kutsuttu alue edusti aikansa edistyksellisintä työväenasuntoratkaisua kolmihuoneisine huoneistoineen sekä puutarhoineen. Kaikki Trallalan rakennukset yhtä lukuun ottamatta purettiin 1960-luvulla. Jäljellä olevaa rakennusta on jonkin verran muutettu sekä sisätiloiltaan että ulkoasultaan.²³

14 Kaikki Trallalan rakennukset yhtä lukuun ottamatta purettiin 1960-luvulla. Kuvassa ympyröitynä Trallalan ainoa säilynyt rakennus Karnaistenkadun varressa. Ilmakuva: Lohjan karttapalvelu.

23 Lohjan kaupungin lähtötietoaineisto 30.5.2023.

Inventointialue 3

Inventointialue 3 sijaitsee Lohjanharjun päällä, 2. Lohjankylän kaupunginosassa. Selvitysalueen koko on noin neljä hehtaaria, ja se sijaitsee Lohjan keskustan eteläpuolella. Urheilukentän alueella on voimassa taa-jamaosayleiskaava ja asemakaava Ak-307.²⁴ Alueella sijaitsee tänä päivänä Virkistysuimala Neidonkeidas, Lohjan Jäähalli, Harjun ulkoilureittien lähtöpaikka, yleis-urheilukenttä, kuntoportaat, Harjun ulkokuntosali sekä Lohjanharjun MTB-reitti. Inventointialueen tarkka raja-
us on nähtävillä sivulla 6.

Lohjan urheilukenttä on vuonna 1883 toimintansa aloittaneen Lohjan reservikompanian entinen harjoituskenttä ja ampumarata. Aluetta alettiin käyttää urheilukenttänä komppanian lakkauttamisen jälkeen 1900-luvun alussa. Maaliskuussa vuonna 1930 Lohjan kauppalan valtuusto hyväksyi arkkitehti Birger Brunilan edellisenä vuonna laatiman asemakaavan, jossa uusi urheilukenttä oli sijoitettuna Harjulle. Urheilukentän maa-alue oli valtion omistuksessa ja asemakaavassa uusi urheilukenttä oli hieman eri kohdassa, mutta se pidettiin silti päätöksessä piirretyn mukaisena, vaikka olikin jo tiedossa, että valtio todennäköisesti luopuisi omasta kentästään kauppalan hyväksi. Näin alue liikuntaa varten tuli suunniteltua suuremmaksi. Samalla komppania saattoi edelleen käyttää kenttää liikunnan harrastamiseen. Varsinainen maanluovutus valtiolta kauppalalle tapahtui kunnossapitoveloi-

tetta vastaan syksyllä vuonna 1931, mutta kunnostustyöt kauppala aloitti jo vuoden 1930 puolella.²⁵

On tiedossa, että Lohjan urheilukentällä pidettiin kilpailuja jo vuosisadan vaihteessa. Ensimmäiset viralliset kilpailut Harjun uudella urheilukentällä tapahtuivat kuitenkin elokuussa vuonna 1932. Vuosikymmenten ajan Lohjan urheilukenttää ja sen suorituspaikkoja pidettiin yleisesti kuuluvana Suomen parhaisiin. Miljööltään maisema harjulla jylhine mäntyineen oli mitä upein ympäristö liikuntapaikaksi.²⁶

Vuonna 1939 silloinen urheilulautakunta teetätti kauppalanhallituksen tukemana suunnitelman etusuoran viereen rakennettavasta katsomosta, johon mahtuisi noin 500 katsojaa ja jonka alle tulisivat uudet pukusuojat suihkuineen miehille ja naisille, wc:t, varastotiloja, pannuhuone sekä tilat kuuluttajalle. Suunnitelman toteutuminen siirtyi ensin hieman ja sotien syttyminen siirsi asian edelleen, kunnes helmikuussa vuonna 1950 syntyi tekniikan opiskelija P. Vuorisen piirtämänä kuva urheilukentän katsomosta. Rakennustyöt aloitettiin heti ja syksyllä katsomo oli valmis. Se oli mitoitettu 600 hengelle ja ainoastaan wc:t jäivät pois alkuperäissuunnitelmista. Ensimmäinen vakituinen kentänhoidosta vastaava "vah-timestari", palkattiin vuonna 1949. Hän oli Lohjalla laajasti tunnettu urheilun edistäjä Väinö Karojärvi. Hän kuuluu oleellisesti Harjun urheilukentän historiaan ja hänen pa-

15 Lohjan urheilukenttä kuvattuna katsomon suunnasta.

16 Urheilukentän parkkipaikan yhteydessä sijaitseva tähtitorni, Ursa Major.

24 Lohjan kaupungin lähtötietoaineisto 30.5.2023.

25 Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo 2007.

26 ibid.

nostaan urheilevan nuorison esimerkkinä voidaan pitää todella suurena.²⁷

Urheilukentän laajamittainen perusparannustyö aloitettiin vuonna 1984 ja uuden urheilukentän luovutus tapahtui syyskuussa vuonna 1985. Ratojen ja hyppy- sekä heittopaikkojen pinnoitettiin ja kunnostettiin kesällä 1995.²⁸

Urheilukentän parkkipaikan yhteydessä sijaitsee pieni tähtitorni, joka on julkisivujensa perusteella huonossa kunnossa. Lohjan Ursan (perustettu vuonna 1954) kotisivuilla kerrotaan Lohjan urheilukentällä sijaitsevasta tähtitornista seuraavasti: *"Talvisodan alussa ilmavallannon keskeisin paikka Lohjalla oli harjulla sijainnut 25 metriä korkea näkötorni. Harjulla sijainneesta tornista oli esteetön näköala kymmenien kilometrien päähän. Tämän ansiosta viholliskoneiden tulo havaittiin Lohjalla hyvissä ajoin. Suosittuja pommituskohteita Lohjalla olivat sementtitehtaat. Selkeästi ympäristöään korkeampi torni oli myös hyvä maamerkki viholliskoneille ja ilmahälytysten ja pommitusten lisääntyessä kauppalanhallitus päätti räjäyttää tornin. Räjäytys tapahtui karkauspäivänä, vain muutama viikko ennen talvisodan päättymistä. Jos torni seisoisi vielä paikallaan tarjoaisi se hienot näkymät Lohjanjärvelle ja läntiselle Uudellemaalle. Arvo Tolosen johdolla muutama lohjalainen tähtiharrastaja alkoi talkootyönä rakentamaan tähtitornia näkötornin paikalle. Talkootyöllä ja pienillä avustuksilla Ursa Major saatiin tehtyä ja avajaisia juhlittiin 1957."*²⁹

27 Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo 2007.

28 ibid.

29 www.ursa.fi/yhd/lohjanursa/

Vuonna 1935 rakennettu vanha näkötorni purettiin räjäytyksen jälkeen lopullisesti kokonaan ilmeisesti vuosien 1949–1950 välisenä aikana.³⁰

30 Kärkkäinen 2021.

17 Suomen Kirjatyöntekijäin Liiton yleisurheilukilpailut 17.8.1974 Lohjan urheilukentällä. Kuvassa 400 metrin juoksun voittaa Jyväskylän yhdistyksen Heikki Mäkinen, Juhani Tuominen (57) Helsingistä jää toiseksi, kolmanneksi tulee Tapio Kilku (15) Porista ja neljänneksi Toivo Sauvala (33) Lahdesta. Kuva: Työväen Arkisto.

Historiaselvitykset

Kauppatori

Lohjan torilla on vaiheikas ja mielenkiintoinen historia. Kauppa on käynyt vilkkaana nykyisellä paikalla Kauppakadun, Sepänskadun ja Torikadun rajaamalla aukiolla aina 1900-luvun alusta asti. Sitä ennen tori sijaitsi Nahkurinkadun varren kauppapaikalla.

Toritoimintaa oli Nahkurintorin kauppapaikalla vajaat kymmenen vuotta 1900-luvun alkuun saakka, kunnes heräsi ajatus uuden torin perustamisesta. Lohjan kauppatorin uudeksi paikaksi valikoitui eri vaiheiden jälkeen kamariherra Lindenin tarjoama metsämaa-alue Hakas-kytän mailla. Linder tarjosi palstaa aluksi kymmeneksi vuodeksi. Hjalmar Linderin kanssa tehty sopimus toripaikasta tuli voimaan 1.1.1900, ja vuokra-ajaksi asetettiin 20 vuotta. Uuden torin pinta-ala oli kaksi kertaa niin suuri kuin Monkolan alapuolella sijainnut vanha tori. Toripäiviä oli yksi viikossa, keskiviikko ja pyhäpäivän osuessa keskiviikolle edellinen arkipäivä.³¹

Torin reunoille oli rakennettu hevospuomit myyjien ja toriasiakkaiden hevosia varten. Puomeista huolimatta hevosia kiinnitettiin torin ympärillä oleviin sähkö- ja puhelinpylväisiin. 1920-luvun lopulla tähän kuitenkin puututtiin, ja torin reunaan asetettiin ensimmäiset kielitaulut.³²

Torin pohjoisreunalla oli 1920-luvun lopulle saakka kiinteä katoksellinen myyntipöytä-rakennelma, mutta se purettiin ennen hiekkapinnalla olevan torin kiveämistä 1930-luvun alussa. Tori kivettiin Liessaaren punaisesta graniitista tehdyillä nupukivillä.³³

Vaikka kulttuurihistoriallisen torin ympäristöstä on purettu vuosikymmenten saatossa useita rakennuksia, tori on säilyttänyt alkuperäisen käyttötarkoituksensa. Purettuja rakennuksia ovat olleet muun muassa kaljatehdas, Keon ruokatavaramyymälä, entinen linja-autoasema sekä useita pieniä liikerakennuksia. Toria on 1960-luvun alussa laajennettu purkamalla torilla sijainnut vanha paloasemarakennus. 1970-luvun alkupuolella osa torialueesta lohkaistiin silloin rakennetun Kauppakadun alle.³⁴

Toria tänä päivänä ympäröivä rakennuskanta on peräisin pääosin 1900-luvun jälkipuolelta. Toria lounaissivulta rajaavan Sepänskadun varrella on kuitenkin säilynyt myös funktionalistinen asuin- ja liikerakennus, kutsumanimiltään Sokeripala tai Torilinna vuodelta 1938. Kalevankadun varrella, harjun rinteessä, sijaitsevat ainoana 1900-luvun rakennuskantaa edustava, nykyasunsa vuonna 1976 saanut työväentalo sekä vuonna 1937 rakennettu niin kutsuttu Weibergin lasipalatsi, jonka alkuperäinen funktionalismia edustanut ulkoasu muuttui vuoden 1964 korottamis- ja laajennustöiden yhteydessä.³⁵

33 Ockenström 2007, 20.

34 ibid.

35 ibid.

18 Lohjan työväenyhdistyksen talo kuvattuna torilta suunnasta itsenäisyyspäivänä 6.12.1930. Kuva: Työväen arkisto.

19 Lohjan tori kuvattuna syyskuussa 2023.

Torin Kauppakadun puoleisella reunalla (korttelissa 29) sijaitsevat 1980-luvulla rakennetut, julkisivujaotellultaan toisistaan poikkeavat liike- ja toimistotalot. Molemmat rakennukset ovat Arkkitehtitoimisto Lukander & Vahteran suunnittelemia. Kaksi- ja kolmikerroksisiin liiketaloihin liittyvät matalammat yksikerroksiset siipiosat. Torin koillislaitaa rajaa arkkitehtitoimisto Brunow & Maunulan suunnittelema kauppakeskus Lohjantähti vuodelta 1991.³⁶

Lohjan tori on Lohjan keskustan rakennusinventoinnissa vuonna 2007 arvotettu kohde. Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelossa torista todetaan seuraavasti: *"Tori on historiallisesti merkittävä kauppapaikka ja huomattava kaupunkikuvallinen kiintopiste."*³⁷

Lohjan keskustan rakennusinventoinnissa todetaan lisäksi: *"Kulttuurihistoriallisesti merkittävä kauppatori on säilyttänyt alkuperäisen käyttötarkoituksensa, minkä lisäksi torilla on säilynyt Liessaaren punaisesta graniitista 1930-luvun alussa tehty kiveys."*³⁸

20 Kaupankäyntiä Lohjan torilla. Historiallisessa valokuvassa näkyvät taustalla vasemmalla Lohjan työväentalo sekä oikeassa reunassa Sepänkatu 7 eli nk. Sokeripalan rakennus. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

36 Ockenström 2007, 20.

37 Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo 2007.

38 Ockenström 2007, 20.

21 Suomen Tivoli Lohjan kauppalassa vuonna 1928. Tivolikentän keskellä kookas karuselli, jonka ympärille muut huvi- ja virvoketeltat on aseteltu. Paikka on nykyään Lohjan kauppatori. Oikeassa laidassa näkyy hieman Lohjan työväentaloa. Taustalla seurojentalo Harjulan rakennustyömaa. Aali Johan Pesonen, 1928. Keravan museopalvelut, Sariola kokoelma.

Keskusaukio

Keskusaukio sijaitsee Lohjan keskustassa keskeisellä paikalla Laurinkadun ja Suurlohjankadun kulmauksessa. Aukion ilme on tänä päivänä puistomainen ja vihreä. Aukiolla on tapahtumarikas ja mielenkiintoinen historia.

Keskusaukio tunnettiin 1900-luvun alkupuolelta aina 1960-luvulle saakka Kouluaukioksi. Tätä aikaisemmin alue on merkitty nimellä Markkinapaikka 1700-luvun lopun Kuninkaankartastoon. Kuuluisat Lohjan markkinat kasvoivat niin suuriksi, että markkina-alue laajentui nykyiseltä kirkkokentältä Keskusaukiolle. Markkinapaikkana alue toimi 1800-luvulle saakka. Aukio oli myös yleinen kokoontumispaikka, jossa pidettiin kokouksia ja tilaisuuksia. Aukiolle oli myös 1800-luvun lopulla tapana pystyttää lohjalaisten yhteinen juhannussalko; tuohon aikaan neljäsosa lohjalaisista oli ruotsinkielisiä.³⁹

Alueen muuttuminen alkoi vuonna 1871, jolloin sen nykyisen Laurinkadun puoleiselle sivustalle rakennettiin Lohjan ensimmäinen kansakoulurakennus. Kansakoulu hallitsi aluetta lähes vuosisadan ajan. Aukion pohjoisreunalla sijaitsi yksi Lohjankylän tiloista, Anttilan maatila. Anttilan tontille nousi vuonna 1917 Lohjan silloiselle yhteiskoululle suuri puurakennus, jota kutsutaan tänä päivänä Puu-Anttilaksi. Puu-Anttilan ja varsinaisen aukion väliin nousi 1890-luvulla kansakoululle oma liikuntaja käsityösali, jossa pidettiin yleisiä kokouksia, ja myös silloiset kunnan kokoukset pidettiin siellä. Rakennusta kutsuttiin tämän käytön myötä välillä kunnanhuoneeksi ja seurataloksi, mutta ensisijaisesti se palveli kuitenkin

³⁹ Salonen 2022.

kansakoulun salina. Vuonna 1924 salirakennusta laajennettiin.⁴⁰

Kansakoulun ja yhteiskoulun välistä aluetta alettiin kutsua näiden kahden koulun mukaan Kouluaukioksi. Tämä aukio oli paljon nykyistä Keskusaukiota kapeampi. Kouluaukio oli pieni puistikko, joka 1920-luvun lopulla istu-

⁴⁰ Salonen 2022.

22 Vanha kuvakortti Lohjan keskusaukiosta. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

tettiin ja kunnostettiin. Vuonna 1930 luvulla puistikko oli näyttävä ja hyvin hoidettu. Suurin osa nykyisestä Keskusaukiosta oli kansakoulun piha-aluetta: hiekkakenttää, jossa koululaiset viettivät välituntia aina 1960-luvulle saakka. Aukion harjun puoleiselle sivustalle nousi vuonna 1914 kansakoululle vielä kolmaskin rakennus, kaksi-kerroksinen iso puurakennus, joka rajasi pihaa harjun suuntaan.⁴¹

Tänä päivänä Puu-Anttila rajaa nykyistä aukiota edelleen pohjoisen suunnasta. Puu-Anttilan jälkeen Keskusaukiota ympäröivistä rakennuksista vanhimmat sijaitsevat läntisellä puolella Laurinkadun varrella. Vanhin niistä on historiallisen Hakaskytän maatilan päärakennuksen paikalle vuonna 1924 rakennettu pieni kivitalo, Laurinkatu 52. Sen rakennutti Kansallis-Osake-Pankki, ja rakennuksen suunnitteli arkkitehti Annikki Paasikivi. Paasikiven isä, Juho Kusti Paasikivi, oli tuohon aikaan pankin pääjohtaja. Myöhemmin rakennuksessa toimi myös vakuutusyhtiö Pohjola. Tänä päivänä Laurinkatu 52 on muun muassa ravintolakäytössä.⁴²

Laurinkatua lounaan suuntaan kuljettaessa sijaitsee Tehtaankadun ja Laurinkadun risteyksessä kolmikerroksinen kivirakennus, joka on valmistunut vuosien 1928–1929 aikana. Tämän liike- ja asuintalon rakennuttivat lohjalaiset liikemiehet, kauppias Jussi Hynninen ja pankinjohtaja ja kauppias Verner Joenpelto. Rakennuksen suunnittelivat arkkitehtiveljekset Jussi ja Toivo Paatela. Rakennus oli kymmenen vuotta yksityisenä kauppa- ja

41 Salonen 2022.

42 Salonen 2022.

23 Vanha kuvakortti Lohjan keskusaukiosta. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

24 Vanha kuvakortti Lohjan keskusaukiosta. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

25 Ilmakuva Keskusaukion alueesta vuodelta 2021. Lohjan karttapalvelu.

26 Vanha kuvakortti Lohjan keskusaukiosta. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

liiketalona. Vuonna 1939 silloinen Lohjan kauppala rakennuksen omistajiltaan kauppalan taloksi. Kaupungintalonakin talo ehti palvella vuoteen 1997 saakka, jolloin Lohjan kuntaliitoksen myötä kaupunginvirastot siirtyivät kunnantalo Monkolaan.⁴³

Arkkitehtitoimisto Paatela & Paatelan suunnitteleman rakennuksen vieressä sijaitsee vuonna 1958 valmistunut Säästöpankin entinen pankkitalo, jonka paikalta purettiin pankin ensimmäinen oma puurakenteinen pankkitalo, jossa pankki toimi vuosina 1925-1929. Nykyinen Länsi-Uudenmaan Säästöpankin pankkitalo avattiin vuonna 1981 silloiselle Lohjan Säästöpankille. Tämän 1980-luvun rakennuksen paikalla sijaitsi ennen Säästöpankin toinen rakennus, joka oli rakennettu vuonna 1929.⁴⁴

Aukion harjun puoleisella sivustalla vanhin rakennus on vuonna 1959 valmistunut silloisen Helsingin osakepankin rakennuttama liike- ja asuintalo. Sen paikalta purettiin kaksi puutaloa. Niistä vanhempi, kaksikerroksinen puutalo, oli 1700-luvulta, ja sitä kutsuttiin omistajansa mukaan Enqvistin taloksi. Rakennuksessa toimi muun muassa Lohjan ensimmäinen kirjakauppa. Rakennus oli tarkoitus säilyttää museorakennuksena Liessaareen perustettavaa ulkomuseota varten, mutta valitettavasti ulkomuseo ei toteutunut.⁴⁵

1960-luvun ensimmäisinä vuosina kansakoulun toiminnot siirtyivät pois Kouluaukion puurakennuksista Tytyrin

43 Salonen 2022.

44 ibid.

45 ibid.

koulun rakentamisen myötä. Vanha yhteiskoulurakennus oli myös tullut kauppalan omistukseen Kouluaukion pohjoispuolella, ja sinnekin siirrettiin oppilaita. Kaikki kolme vanhaa kansakoulurakennusta purettiin yksi toisensa jälkeen 1960-luvun puoliväliin mennessä.⁴⁶

46 Salonen 2022.

27 Vanha kuvakortti talvisesta aukiosta. Kuva: Lohjan Historiaseura ry.

Keskusaukio sai nykyisen ilmeensä, kun aukion etelä- ja länsireunoille valmistui arkkitehti Einari Teräsvirran suunnittelema Kiinteistö Oy Keskusaukio. Kiinteistö Oy keskusaukion rakennuttivat Kansallis-Osake-Pankki ja Lohjan kaupunki. Kansallis-Osake-Pankin konttori siirtyi vanhasta kivirakennuksesta uuteen liikerakennukseen. Rakennuksen tiloissa toimi Lohjan kaupungin terveyskeskus vuoteen 1982 asti. Sen seuraajana rakennuksessa sijaitsee hammashoitola. Kiinteistö Oy Keskusaukion rakentamisen yhteydessä tuli ajankohtaiseksi kunnostaa hiekkakenttänä ollut aukio, ja 1970-luvun alussa keskusaukiosta tuli nykyisen kaltainen vihreä alue. Puiden kasvaminen on kestänyt muutamia vuosikymmeniä ja istutuksia on lisätty, mutta pääosin aukion ilme on säilynyt samanlaisena kuin valmistuessaan.⁴⁷

Kaikki Keskusaukiolle suunniteltu ei kuitenkaan toteutunut. Kiinteistö Oy Keskusaukion rakennusmassan keskellä on aukko, joka johtaa aukiolta sen eteläpuolella sijaitsevalle Ilmari Sippolan kadulle. Aukko oli suunniteltu olemaan alkuna kävelyreitille, joka kulkisi korttelien läpi aina nykyisen Prismen kortteliin saakka. Kävelyreittiä ei kuitenkaan koskaan toteutettu, ja siitä on jäljellä ainoastaan Kiinteistö Oy Keskusaukion läpi menevä kulkureitti.⁴⁸

Keskusaukion alue on aiemmin inventoitu Lohjan kaupunkisuunnittelukeskuksen laatimassa Lohjan keskustan rakennusinventoinnissa vuonna 2007. Aukiota kuvailaan inventoinnissa seuraavasti:

47 Salonen 2022.

48 ibid.

*"Vanha kouluaukio, nykyinen Keskusaukio, sijaitsee keskiaikaisen Pyhän Laurin kirkon lounaispuolella. Aukiolla risteävät pitäjän keskeiset vanhat maantielinjaukset, nykyiset Laurinkatu, Suurlohjankatu ja Karstuntie. Alueella on säilynyt ajallisesti kerroksellinen liike-, pankki- ja koulurakennusten kokonaisuus, johon kuuluu useita kauppalakauden (1925-1968) rakennuksia. Rakennuskannan osittaisesta uusiutumisesta huolimatta alueen mittakaa-va on säilynyt yhtenäisenä. Kaupunkikuvallisesti merkittävän alueen keskellä on 1920-luvun alussa perustettu ja 1960-1970-lukujen vaihteessa laajennettu puisto."*⁴⁹

Keskusaukiota reunustaa sijaitsee kaksi asemakaavalla suojeltua kohdetta, Puu-Anttila ja Anttilan vanha renkittupa.⁵⁰

49 Ockenström 2007, 15.

50 Ockenström 2007, 3.

28 Einari Teräsvirran suunnittelema Kiinteistö Oy Keskusaukio kuvattuna syyskuussa 2023. Kuvassa Ilmari Sippolan kadulle johtava porttikongi.

29 Keskusaukio kuvattuna syyskuussa 2023.

30 Kiinteistö Oy Keskusaukio kuvattuna syyskuussa 2023.

Nahkurintori

Lohjan keskustassa Paikkarinkadun ja Nahkurinkadun välissä olevaa tällä hetkellä pysäköintialueena käytettyä aluetta kutsutaan Nahkurintoriksi. Alueelle on tulevaisuudessa tavoitteena rakentaa monipuolinen ja tehokas toiminnallinen kokonaisuus, joka koostuu kaupakeskustyyppisistä liiketiloista, kaupallisista ja muista palveluista sekä keskusta-asunnoista.⁵¹

Lohjan kaupungilla työn alla oleva kehittämisalue on pelkkää pysäköintialuetta laajempi, ja se rajautuu Linnaistenkatuun, Paikkarinkatuun, Tehtaankatuun ja Nahkurinkatuun sekä osittain Laurinkatuun. Alue sijaitsee Lohjan kaupunkikeskustan kaupallisella ydinalueella.⁵²

Kaupunginkirjasto ja Oikeustalo muodostavat pääteaiheet Nahkurinkadulle. Linnaistenkadun ja Laurinkadun kulmassa on liikerakennuksia. Tontilla 19 oleva liikerakennukselle on myönnetty lupa vuonna 1970 ja tontille 20 vuonna 1980. Lisäksi alueella on kaksi liikerakennusta 1920-luvulta. Alue sijaitsee harjun alarinteellä ja laskee loivasti länteen kohti Lohjanjärveä.⁵³

Lohjan ensimmäinen varsinainen kauppatori sijaitsi Monkolan tilan alueella. Aloite kauppatorin perustamiseksi tuli 1890-luvun alussa apteekkari K.A. Aschanilta, ja kuntakokous valitsikin viisimiehistön komitean tekemään yksityiskohtaisen ehdotuksen toripäivien järjestämiseksi paikakunnalle. Komiteaan valittiin idean isä apteekkari

K.A. Aschan, nahkurimestari Hillner, eläinlääkäri-välskäri Grönroth, leipurimestari G.A. Åhrström ja talollinen J. Åfeldt. Komitean tuli miettiä sopiva toripaikka ja toripäivä. Komitea kokoontui ensimmäisen kerran 16.1.1891.⁵⁴

Valmistelut torin käyttöönottoa varten kestivät muutama kuukauden. Sijaintia uudeksi kauppatoriksi oli kysytty Monkolasta tohtorinna Tengströmiltä, joka tarjosi vuokrattavaksi tarkoitukseen kenttää Monkolan puutarhan alapuolelta Lindénin huvilan liepeiltä, nykyisen Nahkurintorin tuntumasta.⁵⁵

1890-luvun puoliväliin mennessä Lohjan kauppatori oli osoittautunut vilkkaaksi kauppapaikaksi. Torikauppaa oli käyty Monkolan alapuolella vajaat kymmenen vuotta, kun torille alettiin hakea uutta paikkaa. Syytä ei ole merkitty kuntakokousten pöytäkirjoihin. Leena-Maija Halinen kirjoittaa julkaisussa *Toristoori - Lohjan torin tarina* mahdollisista syistä seuraavasti: *"Ehkä se, että torin lähellä sijaitsi nahkuri Hillnerin verstaas, jossa käsiteltiin ja parkittiin nahkoja, aiheutti liikaa hajuhaittoja, josta ei varmaankaan torikauppaa hyötynyt. Alueella vilisi tietävästi myös runsaasti rottia. Tori lienee käynyt myös ahtaaksikin. Alkoi uuden toripaikan etsintä."*⁵⁶

Vuonna 1987 Lohjan kauppatorille alettiin rakentaa kauppakeskus Lohjantähteä. Torikauppa siirrettiin takaisin lähelle syntysijaansa, silloisen Lohjan kunnantalon

(nykyisin kaupungintalon) Monkolan taakse Nahkurintorille. Torin siirto huolestutti silloisia torimyyjiä. Epäiltiin, että asiakaskunta ei löydä Nahkurintorille ja hylkää torikaupan. Toisaalta pelättiin myös, että torikauppiaat eivät pääse enää palaamaan vanhalle torille, vaan tori otetaan autojen pysäköintipaikaksi. Lohjantähden valmistuttua torikauppa kuitenkin jatkui Lohjan kauppatorilla edelleen.⁵⁷

⁵⁷ Halinen 2017, 23.

31 Nahkurintorin alue ilmakuvassa vuodelta 2021. Ilmakuva: Lohjan karttapalvelu.

⁵¹ Valintaohjelma 2016, 7.

⁵² ibid.

⁵³ ibid.

⁵⁴ Halinen 2017, 11.

⁵⁵ ibid.

⁵⁶ Halinen 2017, 13.

Suurlohjankatu

Lohjan kaupungin keskusta on rakentunut keskiajalta lähtien Lohjanjärven ja harjun väliselle alueelle Kiviniemen kylän maille. Alueen halki on kulkenut mahdollisesti jo 1300-luvulla rakennettu Raaseporin ja Hämeenlinnan välinen maantie, jonka linjaus noudatti nykyisellä keskusta-alueella olevia Laurinkadun ja Suurlohjankadun linjauksia. Maantie haarautui etelämpänä niin kutsutun Virkkalan ristin kohdalla Suuresta Rantatiestä eli Kuninkaantiestä kohti Pyhän Laurin kirkkoa.⁵⁸

Suurlohjankatu onkin yksi pitäjän keskeisistä vanhoista maantielinjauksista. Se johdattaa idän suunnasta lähes tyvää suoraviivaisesti kohti kaupungin ydintä. Suurlohjankatu alkaa Karstuntien alkupäästä ja päättyi Valtatien 25 liittymään. Suurlohjankadun varrelle sijoittuu keskustan keskeisiä liikeyrakennuksia. Arkkitehti Birger Brunilan laatimassa Lohjan kauppalan asemakaavassa vuodelta 1929 keskusta-alueen kortteliverkosto on asettunut nykyiselle paikalleen. Myös Suurlohjankatu ja Karstuntie kulkevat nimettyinä nykyisillä sijainneillaan.

Lohjan kaupungin keskustan katualueet ovat autoistumisen myötä kasvaneet leveyssuunnassa. Osin tähän on vaikuttanut raskasliikenteen läpiajo: Lohjan teollisuus- ja kaivostoiminnan logistiikka on tuonut katu- ja liittymä-alueille mitoituspaineita. Läpiajoa on tapahtunut niin länsi-, itä-, kuin eteläsuuntaan. Osa rahdista kulki myös raiteita pitkin.⁵⁹

⁵⁸ Ockenström 2007, 6.

⁵⁹ Lohjan kaupungin lähtötietoaineisto 30.5.2023.

32 Etualalla Suurlohjankatu. Ilmakuva vuodelta 1936. Ilmakuva: Lohjan karttapalvelu.

33 Lohjan kauppala vuonna 1932. Näkymälinja Suurlohjankadulta kohti keskustaa. Kuva: Siiri Suo. Museovirasto.

34 Pitäjänkartta vuodelta 1913. Verrattuna vuoden 1871 topografiseen karttaan, Suurlohjankadun tielinja näkyy vahvana punaisella kartassa. Lohjan karttapalvelu.

35 Arkkitehti Birger Brunilan laatima Lohjan kauppalan asemakaava vuodelta 1929. Keskusta-alueen kortteliverkosto on asettunut nykyiselle paikalleen. Kansallisarkisto.

Laurinkatu

Laurinkatu alkaa Lohjan keskustan sydäimestä, Keskusaukion vierustalta. Aukiolla risteävät pitäjän keskeiset vanhat maantielinjaukset, nykyiset Laurinkatu, Suurlohjankatu ja Karstuntie.

Vaikka Laurinkadulta on purettu alkuperäisiä ja varhaisten vaiheiden rakennuksia, on Laurinkadun varrella myös säilynyt vanhempaa rakennuskantaa. Erityisesti Laurinkadun Keskusaukion päädyssä on säilynyt ajallisesti kerroksellinen liike-, pankki- ja koulurakennusten kokonaisuus, johon kuuluu useita kauppalakauden rakennuksia.⁶⁰ Alueen rakennuskannan ja Keskusaukion kaupunkikuvallisesta muuttumisesta kerrotaan vuonna 2007 laaditussa inventoinnissa seuraavasti:

*"1920-luvulta lähtien puurakennuksia alettiin korvata korkeammilla liike-, toimisto- ja asuinrakennuksilla. Vanhimmat tiilirakenteiset liikeyrakennukset sijoitettiin Birger Brunilan vuosina 1926–1929 laatiman (vuonna 1931 vahvistetun) umpikortteleihin perustuvan asemakaavan mukaisesti katujen varsille. Hyvin säilyneitä 1920-luvun lopun liike- ja pankkirakennuksia ovat Laurinkatu 46, Laurinkatu 50 ja Laurinkatu 52. 1920-luvun lopun liike- ja asuinrakennuksiin kuuluu myös Karstuntien ja Laurinkadun kulmauksessa oleva entinen pankkirakennus nk. "Lohjanlinna", jonka julkisivut muutettiin 1980-luvun alussa."*⁶¹

⁶⁰ Ockenström 2007, 15.

⁶¹ Ockenström 2007, 15–16.

36 Lohjan liike- ja asuinrakennuksia Laurinkadulla vuonna 1964. Kuvattu vanhan Lohjan Kauppahotellin toisen kerroksen ruokasalista (Laurinkatu 55). Kuva: Matti Poutvaara, 1964. Museovirasto, Historian kuvakokoelma ja Matti Poutvaaran kokoelma.

37 Laurinkatu Lohjalla elokuussa vuonna 1970. Taustalla kirkko. Kuva: E. Härö, 1970. Museovirasto, Historian kuvakoelma.

Kauppakatu

Kauppakatu on yksi Lohjan nykyisen keskusta-alueen keskeisistä katulinjoista. Kauppakatu alkaa Suurlohjan-kadulta ja kaartuu päättyessään kohti Laurinkadun eteläpään liikenneympyrää. Kauppakadun varrella sijaitsee useita liikerakennuksia. Kauppakatu myös rajaa Lohjan toria sen luoteissivulta.

Kauppakatu on rakennettu 1970-luvun alkupuolella.⁶² Vanhoista ilmakuvista on nähtävissä, että Kauppakadun paikalla on ennen kulkenut useampia pienempiä katuja, joiden varrella on sijainnut pienimittakaavaista puura-kentamista.

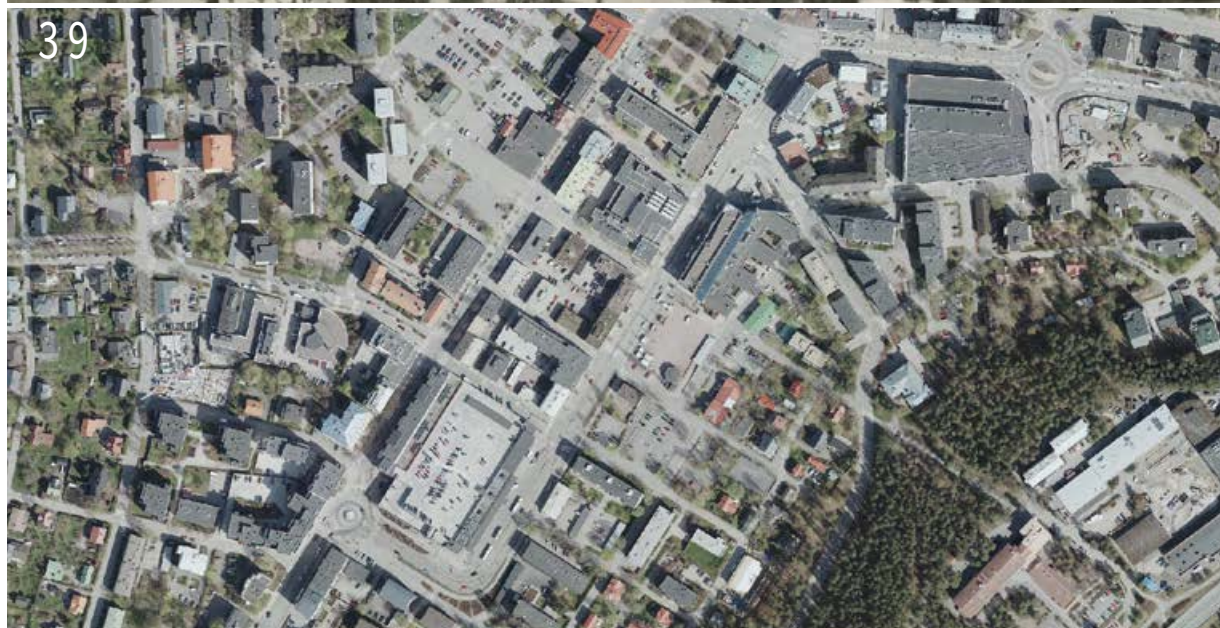
Lohjan torin alue laajeni, kun vanha paloasema purettiin torin reunalta. 1970-luvulla osa torialueesta jäi kuitenkin silloin rakennetun Kauppakadun alle.⁶³

⁶² Ockenström, 20.

⁶³ Halinen 2017, 20.

38 Historiallinen kuva Lohjan keskusta-alueesta. Etualalla Lohjan tori, jonka vasemmassa puolella on nähtävissä Kauppakadun rakentamista edeltävä tilanne. Kuva: Lohjan historiaseura ry.

39 Ilmakuva Lohjan keskustan nykytilanteesta. Kauppakatu kaartuu keskellä kuvaa L-kirjaimen muodossa. Kuva: Lohjan karttapalvelu.

40 Lohjan työväenyhdistys. Näyttämöläisiä vuonna 1923 tai vuonna 1924 lähdössä uusitun työväentalon edustalta maaseudulle esiintymään Lohjan Osuuskunnan (myöh. Keko) A-malli Fordilla. Edessä Vihtori Kanerva ja Artturi Ketola, auton lavalla mm. Varma Nordberg, johtaja Valle Sarola, Nestori Veikkola ja Lundgren. Arvio kuvausajankohdasta: 1923–1924. Kuva: Työväen Arkisto.

JOHTOPÄÄTÖKSET

SAATSI ARKKITEHDIT
LOHJAN KESKUSTA-ALUE | RAKENNUSINVENTOINTI

Tulokset

Inventoinnin tulokset

Inventointi on tehty Lohjan keskusta-alueen aluerajaus-ten pohjalta. Tässä rakennusinventoinnissa tutkittu rakennuskanta ei ole rajattu tiettyyn aikakauteen tai tyyli-suuntaukseen.

Tarkasteltujen rakennusten joukossa on niin asuin-, lii-ke- kuin toimistorakennuksia. Myös kiinteistöllä olleet talousrakennukset on inventoitu. Mukana on myös kulttuuriin ja uskonnonharjoittamiseen liittyviä rakennuksia. Eri rakennustyypeillä on omat eriytyneet tilatypologian-sa, jotka vaikuttavat rakennuksen koko arkkitehtuuriin ja usein myös sijoittumiseen kaupunkitilassa. Monissa inventoiduissa kohteissa on huolellisen paikkaan sovit-tamisen tuottamaa ainutlaatuisuutta.

Rakennusinventoinnin rakennukset on jaettu kahteen luokkaan: kohteet, joista tehtiin tarkemmin rakennuksen historiaan paneutunut rakennusinventointi, sekä muut inventointikohteet. Kaikista näistä tarkemman historia-selvityksen kohteista on löydettävissä runsaasti raken-nushistoriallisia, rakennustaiteellisia, kaupunkikuvallisia ja kulttuurihistoriallisia arvoja.

Myös laajemmasta inventointikohteiden ryhmästä löy-tyy useita kohteita, joiden rakennushistorialliset, histo-rialliset ja kaupunkikuvalliset arvot ovat merkittäviä sekä kohteita, joilla on suuri kulttuuri- ja rakennushistorialli-nen merkitys. Tarkemmat arvotuslausekkeet on kirjattu tämän selvityksenä liitteenä olevaan MIP-tietokannasta tulostettuun aineistoon.

Suosituks

Osaan tämän rakennusinventoinnin kohteisiin on suunnitteilla käyttötarkoituksen muutoksia. Rakennusten jatkokäyttöä suunniteltaessa ja korjaussuunnitteluprosessia toteutettaessa tulisi ottaa huomion rakennuksen ominaispiirteet, ja rakennuksen kehittämistä tulisi toteuttaa niiden ehdoilla.

Kohderakennuksiin kohdistuvissa mahdollisissa tulevisissa korjauksissa ja muutoksissa tulisi varjella rakennuksissa esiintyvää ajallista kerrostuneisuutta. Erivaiheiset rakennusosat ovat tärkeä osa rakennuksen materiaalista autenttisuutta ja interiörivaikutelmaa. Kaikissa korjauksissa tulisi ylikorjaamisen sijaan kohdistaa voimavaroja rakenteiden tervehdyttämistä tukeviin toimiin. Perinteisten työtapojen käyttäminen on arvokasta rakennusosien säilyttämisen lisäksi. Rakennuksen terveet rakennusosat tulisi pyrkiä säilyttämään sekä säästämisen ekologisuuden vuoksi että rakennushistoriallisena todisteena.

Niiden rakennusten osalta, joiden kohdalla se on tarpeellista, tulisi teettää kunnolliset, kattavat kuntotutkimukset, sisäilmatutkimukset, kosteusmittaukset ja haitta-ainetutkimukset. Rakennuksen kunnon selvittämisen jälkeen olisi suositeltavaa suunnitella, kilpailuttaa ja toteuttaa tarvittavat korjaukset.

LÄHTEET

Arkistot

Lohjan museo

Työväen Arkisto

Lohjan rakennusvalvonnan arkisto

Digitaaliarkistot

Finna

<https://finna.fi/>

Lohjan Historiaseura ry

<https://lohjanhistoria.fi/>

Museovirasto

Museoviraston palveluikkuna

<https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/portti/read/asp/default.aspx>

Museoviraston palveluikkuna, tunnus 1000021715.

Museoviraston palveluikkuna, tunnus 23898 Lohja.

Kirjallisuus

Hiekkanen, Markus. Suomen Keskiajan Kivikirkot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007.

Iltanen, Jussi. Radan Varrella: Suomen Rautatieliikennepaikat. Helsinki: Karttakeskus, 2009.

Salonen, Torsti. Länsi-Uusimaa Rautakaudesta Tietokoneaikaan: Länsi-Uudenmaan Seutukaavaliiton 20-vuotisjuhlakirja 1985. Lohja: Länsi-Uudenmaan seutukaavaliitto, 1985.

Salonen, Torsti. Kirkko ja kaivos: Lohjan kehitys pähkinänkuoressa, 2001. Viitattu 30.10.2023. Saatavilla: <https://olavi.kuvat.fi/kuvat/JULKAISUT/pdf1/Pdf+01.PDF>

Raportit ja selvitykset

Lohjan kaupunki: Keskusta-alueen rakennusinventointin inventointikartat ja lähtötietoaineisto 30.5.2023

Lohjan keskustan rakennusinventointi 2007, Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus

Lohjan rakennetun ympäristön inventointiluettelo, Lohjan kaupunkisuunnittelukeskus ja Lohjan museo 2007

Teija Liuska: Maankäytön suunnittelun vaiheita Lohjalla, 2001.

Toristoori - Lohjan torin tarina, Leena-Maija Halinen, Lohjan Museo 2017

https://issuu.com/miljart/docs/toristoori_tul

Lohjan kaupunki: Nahkurintorin alueen kehittämisen kumppanuushaku 14.3.2016-30.5.2016 Valintaohjelma

Internet

Lohjan karttapalvelu

<https://karttapalvelu.lohja.fi/>

Lohjan Ursa

<https://www.ursa.fi/yhd/lohjanursa/>

Torsti Salonen Video 10.1.2022: Keskusaukion historiaa Lohjalla

lohjanhistoria.fi

<https://www.youtube.com/watch?v=tqzlvE9y5co>

J.O. Kärkkäinen Video 26.6.2021: Vanhan näkötornin vaiheita

lohjanhistoria.fi

<https://www.youtube.com/watch?v=W2JtVRzSfBg>

LIITE 1

Lohjan MIP-portaalista tuotu raportti

